

ДІЯ АКТИВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА В ЧАСІ

THE VALIDITY OF ACTS OF INTERPRETATION OF LAW IN TIME

Лепіш Н.Я.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

Павлович-Сенета Я.П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню дії актів тлумачення норм права в часі. Розглядаються часові межі дії, що характеризуються моментом набрання чинності актом і моментом втрати ним юридичної сили. Акти тлумачення приймаються після вступу нового нормативного акта в силу тобто набрання «актом чинності». Проте між набранням чинності нормативного акта, який підлягає тлумаченню і самого акта тлумачення існує певний часовий проміжок.

Щоб вирішити питання дії актів тлумачення норм права в часі, потрібно чітко сформулювати правила дії нормативних правових актів, зокрема в часі (адже чинність нормативно-правових актів – це їх фактичний вплив на суспільні відносини у правових межах. Так, питання про дію правової норми в часі має велике практичне значення. Від його правильного вирішення досить часто залежить, який закон застосовуватимуть до конкретних відносин, як будуть здійснюватися його приписи, які обов'язки і права матимуть сторони у правовідносинах, які терміни їхнього здійснення тощо.

Відомо, що часові межі дії характеризуються моментом набуття чинності актом і моментом втрати ним юридичної сили. Акти тлумачення приймаються після вступу нового нормативного акта в силу, тобто після набуття «актом чинності». Однак між набуттям чинності нормативного акта, який підлягає тлумаченню, і самого акта тлумачення існує певний часовий проміжок.

Перш ніж розпочати розгляд дії актів тлумачення в часі, потрібно визначити відповідне поняття. На перший погляд, дію нормативного правового акта в часі можна визначити як регулювання ним відповідних суспільних відносин у певний проміжок часу. Однак акт тлумачення норми права (нормативно-правового акта) (або інтерпретаційний акт, як його ще називають) сам собою не може регулювати правовідносини. На підставі такого акта не можуть виникнути суб'єктивні права, юридичні обов'язки і відповідальність. Навіть ті вчені, які визнають такі акти джерелами права, вказують, що «судова правотворчість не має самостійного значення має вторинний, допоміжний характер, який полягає у внесенні у нормативну систему так званих вторинних нововведень».

Ключові слова: акти тлумачення, норма права, дія в часі, набрання чинності, закон, суб'єкт права, нормативно-правовий акт.

The article is devoted to the study of the validity of acts of interpretation of law in time. The time limits of action, characterized by the moment of entry into force of the act and the moment of its expiry, are considered. Acts of interpretation are adopted after the entry into force of a new regulatory act, that is, the entry into force of an "act of enactment". However, there is a period of time between the entry into force of the normative act to be interpreted and the act of interpretation itself.

In order to resolve the issue of the acts of interpretation of the rules of law in time, it is necessary to clearly formulate the rules of action of normative legal acts, in particular in time (because the validity of normative legal acts is their actual impact on social relations within the legal framework. time is of great practical importance, and it often depends on its correct decision which law will be applied to specific relations, how its prescriptions will be carried out, what duties and rights the parties will have in the legal relationship, what terms they have. th exercise more.

It is known that time limits of action are characterized by the moment of entry into force of the act and the moment of its loss of force [165, p. 106]. Acts of interpretation are adopted after the entry into force of a new regulatory act, that is, after the entry into force of an "act of enactment". However, there is a period of time between the entry into force of the normative act to be interpreted and the act of interpretation itself.

Before considering the validity of acts of interpretation in time, it is necessary to define the corresponding concept. At first glance, the validity of a normative legal act in time can be defined as the regulation of relevant social relations in a certain period of time. However, the act of interpreting a rule of law (a normative legal act) (or an interpretative act, as it is called) cannot itself regulate a legal relationship. Such an act cannot give rise to subjective rights, legal obligations and liability. Even those scholars who recognize such acts as sources of law indicate that "judicial lawmaking has no independent meaning it is of secondary, ancillary character, which is to introduce into the regulatory system the so-called secondary innovations".

Key words: acts of interpretation, rule of law, action in time, entry into force, law, subject, law.

Постановка проблеми. Проблема дії правової норми в часі, зокрема акта тлумачення норм права, тривалий час була «білою плямою в юридичній науці». Нині вона актуальна, оскільки акти тлумачення застосовуються до відносин, що мають місце в період від введення їх в дію до втрати ними сили.

На нашу думку, акт тлумачення доповнює або уточнює певні елементи правової норми, найчастіше гіпотезу або диспозицію. Таким чином, *за наявності акта офіційного нормативного тлумачення, акт, що підлягає тлумаченню діє з урахуванням тих доповнень і уточнень, які внесені актом тлумачення.* Тобто дія акту тлумачення у часі являє собою регулювання суспільних відносин нормативним актом, що підлягає тлумаченню з урахуванням конкретизуючих положень відповідного акта тлумачення в певний проміжок часу.

Стан проблеми. Загальну характеристику дії актів тлумачення норм права в часі досліджували українські

та іноземні науковці, такі як: С.С. Алексєєв, М. Боголепов, М.М. Вопленко, Ю.Л. Власов, О.М. Головка, М.С. Кельман, Н.І. Мотузова, О.Г. Мурашин, І.Ю. Настасьяк, О.І. Осауленко, І.М. Погрібний, М.П. Рабінович, О.Ф. Скакун, Л.В. Соцуро, Ю.М. Тодика, М.В. Цвік.

Мета статті проаналізувати дію актів тлумачення норм права в часі використовуючи існуючі теоретичні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу. Проблеми дії в часі актів тлумачення виникають у зв'язку з тим, що іноді акти тлумачення суперечать сформованій правозастосовчій практиці, адже часто після набрання чинності нового нормативного акта правозастосовна практика недієва. З цього питання в юридичній літературі точаться гострі дискусії. Зокрема, відомі випадки, коли акти тлумачення суперечать змісту самого нормативного акта, на роз'яснення якого вони спрямовані. «Тлумачення закону іноді буває таке, що воно абсолютно змінює зміст закону колишнього»

[2, с. 152], – зазначав Є.М. Трубецької ще на зорі ХХ ст. На нашу думку, *акти офіційного нормативного тлумачення повинні носити суто інтерпретаційний характер і не повинні створювати нових норм права*. Уявляється, що мета тлумачення полягає саме в роз'ясненні положень нормативних актів, подоланні прогалів у праві, вирішенні юридичних колізій, а не в зміні діючих нормативних актів.

Тут хотілося б звернути увагу на один момент. Досить часто Постанови пленумів роз'яснюють питання дії в часі закону, а саме вказують, на які відносини поширюється новий закон, а на які та за яких обставин регулюються старим. Особливо актуально це тоді, коли окремі норми нового закону вступають в юридичну силу пізніше, ніж інша частина нормативного акта.

З цього приводу можна зазначити, що суди, до компетенції яких віднесено тлумачення нормативних актів, при виявленні розбіжностей між правозастосувачами у тлумаченні нового нормативного акту не завжди забезпечують своєчасну підготовку актів тлумачення. Це стосується й актів легального тлумачення, спрямованим на роз'яснення питань дії в часі нових прийнятих нормативних актів. Прикладом може слугувати відсутність актів легального тлумачення з питань про дію в часі ст. 376 Цивільного кодексу України (самочинне будівництво). Тобто саме недостатнє опрацювання при підготовці та прийнятті нормативних актів можливих варіантів їх тлумачення, тексти нормативних актів не виключають можливість розбіжностей у їх тлумаченні. При розробці проектів нормативних актів не завжди сповна враховуються рекомендації вчених, суддів, співробітників правозастосовних органів, представників інших державних та недержавних організацій, діяльність яких безпосередньо пов'язана з реалізацією підготовлюваного нормативного акта.

Взагалі варто зазначити, що дія інтерпретаційного акта – це обов'язковість виконання громадянами, посадовими особами, державними органами та іншими суб'єктами права стосовно певної сфери (виду) суспільних відносин, за певних обставин (ситуацій), протягом певного часу, на певній території (у певному просторі) та відносно конкретного певного кола суб'єктів права, тобто осіб, організацій (у широкому значенні слова), що наділені певними характеристиками [3].

Межі дії актів тлумачення визначаються такими критеріями (параметрами): видом регульованих суспільних відносин (тобто предметом регулювання); обставинами, за настанням яких вони повинні бути покликані до виконання своєї регулятивної функції; часовими вимірами; просторовими вимірами (або територією в широкому розумінні слова); колом осіб, на яких поширюється акт тлумачення.

Проблема дії правової норми в часі в тому числі акта тлумачення норм права тривалий час залишалася «білою плямою в юридичній науці». Нині вона доволі актуальна, оскільки акти тлумачення застосовуються до відносин, що мають місце в період від введення їх в дію до втрати ними сили.

Взагалі для того, щоб зрозуміти будь-яку проблему, не лише правову, необхідно починати з її «коріння», з зародження самої ідеї, вивчення поступового її розвитку від самого початку до теперішнього часу. Вивчення історії розвитку інституту дії актів тлумачення норм права в часі має суттєве значення для розуміння багатьох теоретичних і практичних питань [4, с. 59].

Створення часової теорії дії актів тлумачення в часі у західній правовій системі відносять до періоду існування Римської імперії. Занурюючись в античність можна знайти зародки всіх сучасних теорій, які слугували та продовжують слугувати основою та першоджерелами дослідження та творення правових явищ, принципів, норм, юридичних фактів та самого права. Перша згадка про дію

правового акта в часі міститься в промові Марка Тулія Цицерона: *Lex prospicit, non respicit* (закон дивиться вперед, а не назад). Однак, відповідності з існуючими тоді поглядами на право, як на процес новий, закон не підлягав застосуванню до завершених справ, але застосовувався до всіх справ, що знаходилися у провадженні, незалежно від часу виникнення відносин, які вирішуються.

Дія законів та інших правових актів в тому числі інтерпретаційних актів в часі, в період Римської імперії як предмет наукового пізнання, науковцями досліджувалась лише поверхнево, в основному в контексті розкриття публічно-правового порядку в Стародавньому Римі. В римському праві законом вважалось спеціальне і конкретне в правовому відношенні вираження суверенної волі римського народу, реалізоване через сформовані державні постанови. Постанови виносилися на обговорення народних зборів магістрами. Видання закону обов'язково повинно було здійснюватись у відповідному порядку. Ініціатива закону походить завжди від якого-небудь магістра. Акт тлумачення у вигляді постанови повинні бути виставлені на форумі в крайньому випадку за *trínundinum*, тобто за 24 дні до дня того народного зібрання коли він буде голосуватись. В цілому акт тлумачення виражав обов'язкову юридично зобов'язуючу волю, що мала передумови та була прив'язана до конкретної дати і конкретних обставин. Разом з тим, були вироблені певні принципи сприйняття дії закону.

Закон мав необмежений термін дії, не могло бути закону з точно визначеним терміном припинення його дії. Більше того, римське право не передбачало можливості власне юридичного скасування закону, можна було прийняти змістовно нову законну постанову з того самого питання або щодо тієї самої особи, але один раз повноважне (правочинне) вираження волі народу сумніву не підлягало. Попередній закон в будь-якому разі мав прерогативу (в цьому також була особливість римського публічно-правового порядку). Закон припинив свою дію або з юридичним видозмінням норм з того ж питання шляхом нового закону, або з фактичним припиненням своєї дії; в зв'язку зі зміною обставин, з припиненням причин, що породили закон: *cessante ratione legis, cessat et ipsa lex*. До кінця Республіканського періоду зародилися основні засади дії закону в часі, що стали першоосновою закономірностей та принципів дії інтерпретаційних актів в часі у правових системах багатьох сучасних країн світу [5, с. 97].

Після остаточного закріплення імператорської влади, вищу силу закону мали одноосібні розпорядження імператора, що носили загальну назву «конституції», які діяли на всій території держави. Одні з них це рескрипти і декрети, які кваліфікувались, як акти тлумачення діючих законів і тому не втрачали юридичної сили внаслідок зміни імператора [6, с. 84].

Будь-який інтерпретаційний акт має межі своєї чинності. Дія інтерпретаційного акта в кожній державі визначається порядком набрання чинності акта тлумачення та моментом припинення його юридичної сили. В основному, акти тлумачення приймаються після вступу нового нормативного акта в силу, і між вступом в силу тлумачувального нормативного акта та акта тлумачення існує певний часовий проміжок.

Дія акта тлумачення у часі починається з моменту набрання ним чинності – календарної дати, з якої всі суб'єкти права (органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, інші фізичні і юридичні особи тощо) повинні керуватись ним, виконувати і додержуватись його приписів.

Відомості, щодо порядку і строків набрання правовими актами чинності встановлюються в законодавстві кожної держави. У нас ці правила сформульовані насамперед у ч. 2 і 3 ст. Конституції України, згідно з якими

закони і інші правові акти в тому числі інтерпретаційні акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку встановленому законом [1].

Отже, в Конституції України порядок набрання чинності правовими актами викладено лише в загальних рисах. Більше того в Конституції є пряма вказівка на необхідність прийняття з цього питання спеціального закону. На жаль, на сьогодні в Україні такого закону ще немає [1]. Зараз з цього питання діють Указ Президента України від 10 червня 1997 р. № 503/97 «Про порядок офіційного обнародування нормативно-правових актів і набрання ними чинності» і Указ Президента України від 3 жовтня 1992 р. № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади».

У юридичній літературі поняття «введення в дію» визначено як «завершальну стадію законодавчого процесу, що включає визначення порядку й умов набрання чинності законом порядку та умов його впровадження в систему законодавства, а також порядку й умов застосування закону в цілому чи окремих його положень».

Дія акта тлумачення норм права в часі визначається моментом набрання ним чинності та моментом припинення його юридичної сили. Момент вступу інтерпретаційного акта в дію пов'язаний з тим, який з правових актів є об'єктом інтерпретаційної практики. Акти тлумачення набирають чинності: з моменту прийняття; з моменту опублікування; з моменту передбаченого в самому нормативно-правовому акті, що тлумачиться чи в супроводжувальному акті про порядок введення цього нормативного акта в дію; по закінченні встановленого терміну після його опублікування (наприклад, для законів України це 10-денний строк, якщо в законі чи постанові про проведення його в дію не вказаний момент набрання законом чинності); з моменту фактичного отримання акта тлумачення виконавцями (якщо даний акт не підлягає опублікуванню); з виникненням певних обставин (проголошення війни, надзвичайного стану тощо); з дати реєстрації (затвердження) акта тлумачення [6, с. 83].

Науковці розглядають порядок набуття чинності деякими загальнодержавними нормативними актами тлумачення:

1. Згідно з ч. 5 ст. 94 Конституції України та Указом Президента України від 10 червня 1997 р. № 503/97 «Про порядок офіційного обнародування нормативно-правових актів і набрання ними чинності», нормативні акти тлумачення Верховної Ради України і Президента України набирають чинність через 10 днів з дня їх офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим нормативним актом, але не раніше дня їх опублікування в офіційному друкованому виданні.

2. Згідно зі ст. 52 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» нормативні акти тлумачення Кабінету Міністрів України набирають чинності з дня їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування.

3. Згідно з Указом Президента України від 3 жовтня 1992 р. № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» нормативні акти тлумачення, що видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управління та контролю і стосуються прав, свобод та законних інтересів громадян або мають міжвідомчий характер, підлягають державній реєстрації в Міністерстві юстиції України. Такі нормативні акти набувають чинності через 10 днів після їх реєстрації, якщо в них не встановлено пізніший строк набрання чинності [2, с. 105].

Встановлення точного строку вступу в силу актів тлумачення важливе тому, що саме з цього моменту їх

приписи підлягають виконанню. Наприклад, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, що мають нормативний характер, набувають чинності з того строку, який в них вказаний. Такий порядок встановлено в більшості держав. Якщо ж така вказівка відсутня, то вони набирають чинності з моменту їх прийняття. Новий акт тлумачення поширює свою дію тільки на ті відносини, які мають місце після його вступу в силу.

Правозастосовчі акти, які служать об'єктом тлумачення, вступають в юридичну (законну) силу, як відомо, з моменту їх прийняття, підписання, затвердження, отримання адресатом, настання певних обставин, після закінчення певного строку, з конкретної дати, встановленої самим суб'єктом правозастосування, з моменту зазначеного в реалізованому нормативному правовому акті.

Сфера дії правотлумачних актів збігається зі сферою дії витлумачених норм та не може бути ширшою за неї. Дія інтерпретаційних актів у часі визначається чинністю норм права, що підлягають тлумаченню. Інтерпретаційні акти діють поряд з витлумаченими нормами, починаючи з моменту набуття ними чинності.

Бувають випадки, коли нові нормативні акти (особливо великі або такі, що містять суттєві зміни по відношенню до раніше прийнятих норм права) не завжди вводяться в дію з таким розрахунком, щоб всі зацікавлені особи мали можливість заздалегідь ознайомитися з новим актом, при необхідності привести у відповідність з ним, підготувати і прийняти передбачені новим нормативним актом акти нижчої юридичної сили. Останнє призводить до того, що у суб'єкта права існує право чи обов'язок по вчиненню передбачених законом дій, однак відсутній механізм реалізації даного права або обов'язку. Відтак органи, до компетенції яких віднесено тлумачення нормативних актів повинні мати достатньо часу для підготовки відповідних актів тлумачення.

Прикладом несвоєчасного прийняття акта, який встановлює механізм реалізації права, може бути відсутність на протязі тривалого часу закону, що регулює реалізацію права громадян призовного віку на проходження альтернативної служби в разі, якщо проходження військової служби суперечить їхнім переконанням.

Певний внесок у вирішення питання про напрями дії актів тлумачення у часі зроблено Конституційним Судом України в Рішенні у справі про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99.

У цьому рішенні зазначається, що перехід від однієї форми регулювання суспільних відносин до іншої може здійснюватися, зокрема, негайно (безпосередня дія), шляхом перехідного періоду (ультраактивна форма) і шляхом зворотної дії (ретроактивна форма). Оскільки тлумачення не виходить за межі правових норм, а лише розкриває їх дійсне значення, то інтерпретаційні акти мають зворотну силу (ретроактивна форма), межі якої визначаються моментом набрання чинності юридичним актом, що підлягає тлумаченню. Ця особливість відрізняє акти тлумачення норм права від нормативно-правових актів, які не можуть мати зворотну дію, крім випадків, коли це прямо передбачено законом та відповідає правовим принципам. Так, якщо правова норма застосовувалася в кримінальному праві в одному значенні, а згодом Пленум Верховного Суду або Конституційний Суд дав тлумачення в іншому значенні, то в разі зміни покарання у бік пом'якшення, наприклад, у випадку перекваліфікації даного діяння, такий акт тлумачення повинен мати зворотну силу.

Коли говорять про зворотну силу закону, то мають на увазі, що закон поширює свою дію на суспільні відносини, які виникли до його створення, причому зворотна дія надається законом на необмежений час. При тлумаченні зворотна (ретроактивна) дія проявляється в тому, що пра-

вовідносини, які виникли під дією певної правової норми, повинні розвиватися і реалізовуватися у відповідності зі змістом цієї норми, який їй надається актом офіційного тлумачення [5, с. 83].

Однак при тлумаченні його дія може бути ретроактивною тільки до моменту, коли норма, що підлягає тлумаченню вступила в силу. Далі цього моменту ретроактивність тлумачення не поширюється.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р № 254к/96-ВР URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
3. Плавич В.П., Плавич С.В. Сучасна правотворчість: проблеми теорії і методології : монографія. Одеса : Астропринт, 2013. 276 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ : Правова єдність: Алерта, 2014. 524 с.
5. Теорія держави і права : навчальний посібник / О.О. Тихомиров, М.М. Мікуліна, Ю.А. Іванов та ін. ; за заг. ред. Л.М. Стрельбицької. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.
6. Теорія держави та права : навчальний посібник / за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.